

PREMIO 2011
DE ALFABETIZACIÓN
UNESCO

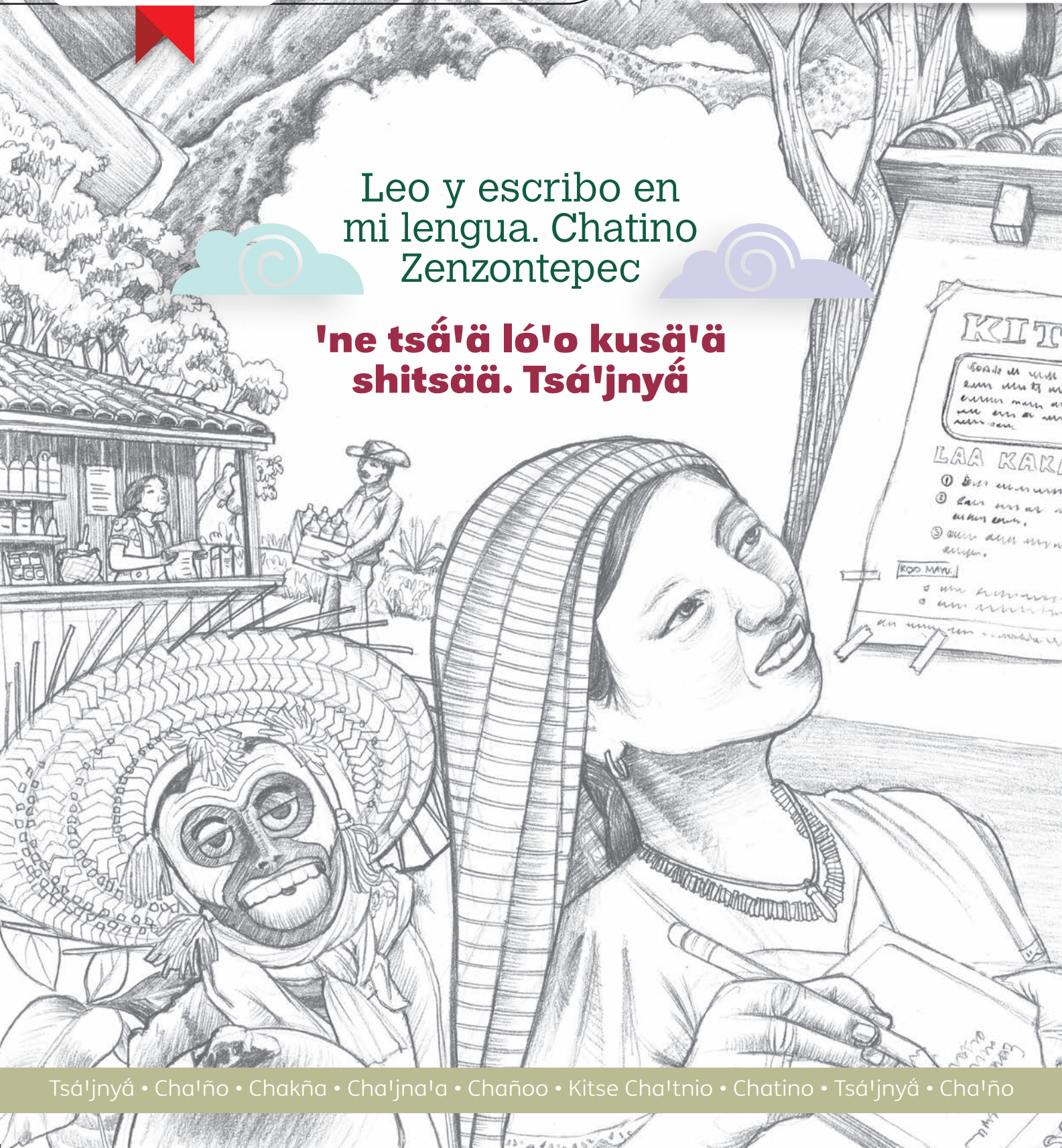
Vocabulario Shi ntsu'u tsá'

MEVYT • Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

MIBES 3
MEVYT Indígena
Bilingüe con Español
como segunda
lengua

Leo y escribo en
mi lengua. Chatino
Zenzontepec

**'ne tsá'ä ló'o kusä'ä
shitsää. Tsá'jnyä**

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Carmen Díaz González
Luis Alavez Bautista

Autoría
Alfonso Merino Pérez
Elvia Rosa Martínez Medrano
Liv Kony Vergara Romani
Elisa Vivas Zúñiga
Maribel Eloisa Hidalgo Morales
Miguel Angel Recillas González

Asesoría académica
Elvia Rosa Martínez Medrano

Revisión técnica
Liv Kony Vergara Romani

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Revisión editorial
Laura Sainz Olivares
Alicia Naves Merlín

Diseño e ilustración de portada
Ricardo Figueroa Cisneros

Diseño de interiores
Guadalupe Pacheco Marcos
Ricardo Figueroa Cisneros

Diagramación
Ricardo Pérez Rovira

Leo y escribo en mi lengua. Chatino Zenzontepec. MIBES 3. Vocabulario. D. R. 2013 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVYT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Chatino Zenzontepec. MIBES 3. Vocabulario: En trámite

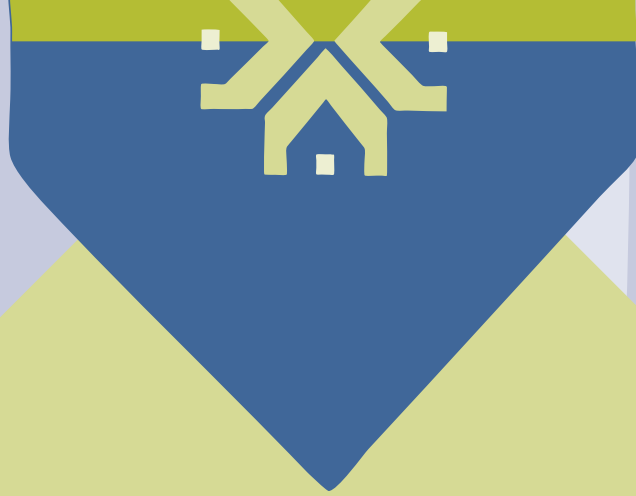
Impreso en México

Ndee kityi nde

Na kityi shi ntsu'u shitsa'na nde laa tsaka kityi nu tyotyukuá jì'ì chù kusus'u bi laa ka'á jì'ì nyatë kusu shi 'në tsá'ä chukui tsa laa tsa ntsu'u kityi nu naa MIBES 3 'ne tsá'ä ló'ò kusä'ä shitsäa. Tsá'jnyä jì'ì kitsë kia'á tii, nu ndetaa tsá tso'o nu kajá shi tyaná tsa tu'ua tsa tu'ua tsá nu ntsu'u ndoo kityi jì'ì nyatë kusu bi le' laa ka'á ndoo Kityi 'nëtsä'äng le' chukui laa na kutsa kil'iekuëna.

Ndee ntsu'u tatyia tu'ua tsá nu kunu ndiniijnyäü takaü chu ndyikui tsá'jnyä, tsá nu kukui nu nchatso'o nu kuina ló'ò shitsa'na Tsá'jnyä jì'ì kitsë kia'á tii, laa ndiina “Tsa ntsu'u kityi”, “tsá'ä”, “kityi” la andina lonu ndyitsä'ä laa ndyikuina ló'ò sha kitsë juna tsaka nikuëri nchatí. Laa tsä'ä tsá jnä kityi nde ncha tsu ndoo: kolo chajá tsa tu'ua tsá nu ntsä'ä kuenta laa ntsu'u letraa jì'ì shitsá'na nu leeru ngatá nyä'ä; le' tsu kuë ntsä'ä tula nikuë ndii bi la tsa ntyaara ngusä'ä ka'á laa ndyiniijnyä.

Shi ntsu'u

Laa nikuë ndii:

Tsa sè'è jì'ì tsaka kityi shi ntsu'u kuenta tu'ua tsá, nu tso'ó laa ntsä'ä, laa ntsu'ü ndoo.

Laa ndiina:

Shi ntsu'u ndoo kityi jiä kuaatii tukui itsá' Ìnè tsä'ä.

Na kityi shi ntsu'ü shitsa'na nde nkyaa chukui laa ndyikui'na shi takana Kitsë kia'á tii bi ndii nĩ nu ta nü'ü ka'á taa nu tyii jĩ le' chukui laa leeru chatso'o laja nu kinijnyä jì'ì ló'ó tyá'a nde'nè tsä'ä bi le' laa ka'á nyatë nu ndyikui tsájnyä jì'ì sha kitsë nu ntsu'ü ndoo. Ndetana la'a ja na kityi shi ntsu'ü shitsa'na nde tyotyukuá jì'ì shi nchatsä'ä ló'ó shitsa'na ndoo kityi le' tyotyukuá jì'ì nu katsä'ä ló'ó shitsa'na jì'ì Kitsë kia'á tii.

Njni kenä'äüä ja ngatya'aló'ona ló'ouä nu nga'nëti'na nkyá na kityi nde.

B

Bó'ö

Laa nikuë ndii:

Nya'në ndaku kuéna, nu ngutátë'ë tsasuu tsälayuu tsu' shi takana, nu laa letä nya'në nu ndyiti' lonu ndyikataká bi lolaa jné' laa, ló'ö jii nyä'ä.

Laa ndiina:

Bó'ö laa tsaka nya'në nu laa tyá'ä laa kueta' laa bi le' laa jyä'ä ka'á.

Ch

Chu nkyalati'

Laa nikuë ndii:

Laa nikuë ndii: Chu daa nu ti j tyotyukuá jil'ina lonu kikuina lee 'né tyi'ina ndoo kityi.

Laa ndiina:

Laa ndiina: Tyuu ndyikuiyu ndoo kityi. "Nu lu'u jil'i ntsukua'" bi kuityaná tukui chu nkyalati'.

Chu tya'ataka

Laa nikuë ndii:

Laa nyatë nu taka kakuá shi taka ka'áyu tsakayu.

Laa ndiina:

Chu tya'ataka ló'ö Kitsë kya'a ti j, nde'ne kakayu nu tokuentana tayiá laa taka ndoo tsälayuu shi takana.

J

Ji'i chu ndyiji'i

Laa nikuë ndii: Jlyani ji'i chu tsaa tsaka kityi.

Laa ndiina: Ji'i chu ndyiji'i laa Kuse nu tsa kityi nu chääni shi ndukuá juesé.

Jlya

Laa nikuë ndii: Nya'në kuesu' nu ndyiti' lonu ndikataka nu tunü ló'ó lasekuna ndyika yakye bi laa ka'á kena'ä kitsä jukuë ndyu'u itsö'.

Laa ndiina: Chu ndu'yakuenta nya'në nchatyanayu jlya tunü ngulíji.

K

Kikuä

Laa nikuë ndii: Shi nchu'u tukuiru' nu ndakuna.

Laa ndiina: Nga'yä tsa kikuä ndaa.

Kilo

Laa nikuë ndii: Tsaka kueá nu ndetsa' lakua të'ë tukuiru'.

Laa ndiina: Ndoo kityi nu ku'yanil'ina tsä'ä tsa kilo ndaa.

Kityi

Laa nikuë ndii:

Kityi shi ntsu'u tsa' nu ndyinijnyá nyatë laa ndiina, kityi nu ndetsa', kityi nu ketsani'i, kityi nu ndetsá' shi takana ló'ó shi ngulana nchaa tsaka súkuu bi laa ka'á tyityö lashu'u nu ntsu'u ndoo kityi jì'i nyatë kusu'.

Laa ndiina:

Kityi nu ndetsa' laa nchaa sukuá, laa tsaka kityi nu ndetsa' lue laa kaka chaa nu kakuna.

Kityi chu'u tsá'

Laa nikuë ndii:

Kityi sè shishí shi ntsä'ä tsa' nu ndetsa jì'i tatyia kitsë, laa ntsu'u tsa'.

Laa ndiina:

Kityi chu'u tsá' jì'i nkuitsä jì'i kya'a kyéku kitsë Kya'a Tii, nu kusä'äü ndoo kityi tatyia lashu'ú kuentu ló'ó Tsá'jnyä nu laa shitsa'ü.

Kityi nu dyisha'a jì'i nyatë

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu nchakui' ndoti' nu ndutëjë chulya'jnyá lyaka nu tsaka nyatë shi ndukuáü ndoo chulya'jnyá.

Laa ndiina:

Kityi nu dyisha'a jì'i nyatë nde nakuë nu ntsä'ä kueá nu tsä shi ndukua juesé tsä tukuá.

Kityi nu ndetsá'

Laa nikuë ndii:

Kityi nu ndetsá' nu nstu'ü shi kaka.

Laa ndiina:

Shi kaka ta'a Kitsë Kya'a Tii majmä ndyijì'i jì'i nu ketsa nu ka ta'a kitsë ló'ó kityi nu ndetsá'.

Kityi nu ndetsá' shi takana ló'ḡ shi ngulana

Laa nikuë ndii:

Kityi nu nkyá tetsa nu ndetsa tukui nyatë laana bi ndyinijnyá lonu ndenanána tukuiru' bi laa ka'á nu ndetsa tukui nyatë laana.

Laa ndiina:

Tone'ë jnyá Kitsë kya'a Tii, ntyaá kityi nu ndetsá' shi takana ló'ḡ shi ngula jna María, nu ngananáü jì'ì shi 'në jnyá.

Kityi nu ngutu'utö nyatë

Laa nikuë ndii:

Lonu tyu'útöna nyatë un kaka jnyájì'ì.

Laa ndiina:

Ndoo nyatë kya'a kyéku nkuityaü kityi nu ngutu'utö nyatë jì'ì kuna'á nu chu'ukuentayaa jné.

Kityi sëë

Laa nikuë ndii:

Shi ntsu'u tyityö lashu'ú kityi, na kena'a laka, nu ndyinijnyá tsaloo shi ntsu'ḡ nchunä ndákui nchaa.

Laa ndiina:

kuityaná ndoo kityi sëë kityi nu ndyikui laa nchaa ndyityaja nkuitsä.

Kueá

Laa nikuë ndii:

Kueá nu ndyisä'ä jì'ì tukuiru' le' kuati'na shalaa tsaka tsaka tukuiru'.

Laa ndiina:

Jua ndyishikäyu itsa' nu kuä tyi'ì bi laa ka'á nu ná ntsä'ä kueá jì'ì.

Kueá nu chajani'ina

Laa nikuë ndii: Kuinyäkuë nu ndetsa' lonu kinyijnyä kityi tsä'ä jii' nyatë kusu'.

Laa ndiina: Kueá nu chajani'ina ^{LT}, ndeletsä' nu nkuicha kueá nu 'nëtsä'äna kityi.

Kue' kishë'

Laa nikuë ndii: Nya'në jlyal'a nu taka loshë tyá'a leta kue' nu kenä'ä kitsä jii luua nyä'ä ndu'u jii', ló'ó tyitsa nde'ya ndákui tu'ua.

Laa ndiina: Kue' kishë' le tajlyutu'ua kijitsö ló'ó leta tiji.

Kuichí

Laa nikuë ndii: Nya'në nu ndyiti' lonu ndyikataká bi ndaku kuéna', nu taka kitsë tyijiu' shi naa Afrika, ngáchí nyaä'ä kitsä tsö'. Jlyu sukua'kye bi nkyashë kitsä kye, ló'ó tyikyeka nde'ya ló'ó shatä' bi tyikuë jni'i.

Laa ndiina: Kuichí nu kuesu' nkyashë kitsä kye.

Kuichí ngatsë

Laa nikuë ndii: Kuichí ngatsë laa tsaka na'në nu ndyiti' lonu ndyikataká tyá'a nu laa kuichi jo'o. Nu nkyä kitsë tyikjiu shi naa Asia, le' ta jlyalá bi tunü ndyika; ngáchí nyaä'ä kitsä tsö'. Ló'ó pityu ngatá nyä'ä ndyika.

Laa ndiina: Kuichí ngatsë ngatööshatä jii' ló'ó yaa le' ngatyisaa.

Kuinyá'ä sä'ä

Laa nikuë ndii:

Nyá'ätso'ona kuinyákuë nu ntsä'ä ndoo tsaka kityi.

Laa ndiina:

Nyä'äsä'ä tso'ö kuinyákuë.

Kuisetë'ë tsá'

Laa nikuë ndii:

Kisetë'ëna tsa' nu ndenyítsäü, ló'ᵒ ndoo kityi bi kaka ka'á ló'ᵒ tu'uarina.

Laa ndiina:

Kuisetë'ë tsá' laa shi ta ngatsä'äyu.

Kuishikä

Laa nikuë ndii:

Kishikäna tukuiru' nu tsatu'ualaa bi laa ka'á nu shalaa.

Laa ndiina:

Tsä'ä nu kuishikä tsa' nu ntsä'ä ló'ᵒ j bi laa ka'ä nu ná ntsä'ä ló'ᵒ j.

Kuityaná

Laa nikuë ndii:

Tyanana ló'ᵒ chajāana tsa' nu ntsu'u ndoo kityi.

Laa ndiina:

Nyatë kusu kuityaná tsa' nu kusä'äü ndoo kityi nu ketsani'üü jil'i tya'aletaü.

Kuityë ngatsë kitse'

Laa nikuë ndii:

Kuityë ngatsë nu ngáchilua nyä'ä, tunu ndoo, ndukuá yakye bi ndukua lu'ue; tukuá leta kya nu ndekuänyí'í. Bi takalya kena'a ncha'ne.

Laa ndiina:

Kuityë ngatsë kitse' jlyalá ndyaa nyaa kela ndaku.

Kusä'äna

Laa nikuë ndii:

Tsa nu kusä'äna shitsána ló'ö tyi'ína ló'ö letraa.

Laa ndiina:

Kityi nu yunajnyä nu katsä'äna kikuina ndoo kityi ló'ö kusä'äna.

Kyatëyu'u

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu ndeki'liekuéna lónu ndekuati'na tukuiru' tsa'.

Laa ndiina:

Alfonso kyatëyu'u ndoo kityi nu ndyikui tsa' nu ndetsa'.

Kya'a kyéku

Laa nikuë ndii:

Nyaté nu taka tsa sè'ë kya'a kyéku.

Laa ndiina:

Kya'a kyéku Kitsë Kya'a Tii, ndukua tsaka tyenta jnyä j'i'í.

Laa kajá chu 'në kanä

Laa nikuë ndii:

Laa nu ndijí chu ndyá'a ualaaru' bi laa ka'á nu 'në kana chu ndyukuá shi nchótë'ëü.

Laa ndiina:

Nu chu 'në kana ntsu'u Laa kajá chu 'në kanä chu tsaa shi chótë'ëü.

Laa kusä'ána

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu ndunaná jì'i chu nyatë kusu nu taarikyeyu tsu nane' ndákui laa kusä'äyu, lonu kujnyäyu tsaka kityi.

Laa ndiina:

Lupita ndaarike chu laa kusä'ána lonnu chaa tsaka kityi sëë shishí jì'i chu' nu laa ketsa' chu.

Laa nchu'u jì'i

Laa nikuë ndii:

Laa kutetsána laa sä'ä ndoo tsaka kityi.

Laa ndiina:

Nu kolondukua nu laa nchu'u jì'i ti'j, laa nu chukula ja le' tyisö' ndyika.

Laa ndyejnä

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu ndyisä'ä kolo lonu nchaa tsaka kityi.

Laa ndiina:

Laa nakué shi laa ndyejnä kityi “Kityi nu dyisha'a jì'i nyatë”.

Laa ndyikää

Laa nikuë ndii: Tsa' nu ndyotyukua jil'i nyatë kusu nu nyä'äkuéa kuiyaaü la ata ngatsä'äü.

Laa ndiina: Shi nganä'äkuéa kui'yää nu laa ndyikää laa Tsa lashu'ú tsä'ä ná kusa nkuiä.

Laa ndyikuina

Laa nikuë ndii: Kuea' nu ndunanäü jil'ina nu nyä'äsä'äna kuinyäkuë nu nchakui, bisa' ndii nu kala'na kityi.

Laa ndiina: Lonu nyä'äsä'äna kuinyäkuë lui ndii nu laa ndyikuina lui le' nkuatii tukui lashu'u kityi chu'u tsá'.

Laa nkyá

Laa nikuë ndii: Laa kutetsána laa sä'ä ndoo tsaka kityi.

Laa ndiina: Kuityaná tayia lo laa nkyá kityi jlyani.

Laa ntsu'u tsá' kiina

Laa nikuë ndii: Jnyä nu nyä'äsä'äna tsaka kityi lolaa nkyá le' chalarikyena tukuitsa' nchakui'.

Laa ndiina: Chukui lo laa nkyá na kityiuá Kuse ndiiyu nu kityi nu ndetsá shi ka ta'a.

Laa ntsu'una

Laa nikuë ndii:

Tatyíá tsa' nu nchakui laa ntsu'una, laa 'nëna, laa takana ló'ḡ laa nchaa tsä Jí'ina, ló'ḡ kitsëtyiina.

Laa ndiina:

Kuentu nu laa ndyikuiü shi takana, bi ndoo Kityi 'nëtsá'äna biil' chajána laa ntsu'una ló'ḡ kitsëtyiina.

Laa 'në tyi'i

Laa nikuë ndii:

Kityi nu ndyinijnyä nu kusä'äna la ata ngatsä'äna tsalashu'u tsä'ä ndoo kityi jil'i nyatë kusu'.

Laa ndiina:

Laa 'në tyi'i lonu nchakui kuitsa nchatil' ló'ḡ tyi'i.

Laka' ta nga

Laa nikuë ndii:

Kityi nu ndyinijnyä nu kusä'äna la ata ngatsä'äna tsalashu'u tsä'ä ndoo kityi jil'i nyatë kusu'.

Laa ndiina:

Chu ndusu'u jil'ina nyasä'ä ndoo kityi Laka' ta nga.

Ly

Lyitru

Laa nikuë ndii:

Laa nchu'u kueá tukuiiru' nu itya laa.

Laa ndiina:

Ku'yana tsa lyitru shityi ndoo tyenta nu ndukua ñakä níl'i shi takana.

M

Machë

Laa nikuë ndii:

Nya'në nu ndyiti' lonu ndyika taka ndukua yaa ló'ó ka'yú jnéë taska tsaka yaa, ndukua shatä' nu ngata nyä'ä bi shiá kueburi ndyika.

Laa ndiina:

Nu laa machë ngutyikuá yutsë lonu nganä'ä jì'i tsaka kuichí nu ndelalá.

Metru

Laa nikuë ndii:

Kueá nu kutokueáni'lina tukuiru'.

Laa ndiina:

Ni' chíi López lashia tsaka yuu jì'inì nu ntsu'u 400 sientu metru jì'i nu kaka tyu'u nyäna.

N

Nu ku'yána

Laa nikuë ndii:

Jnyä nu 'në nyatë nu ndujui ló'ó ndu'ya tukuiiru'.

Laa ndiina:

Ndoo nu ku'yanì'lina ntsä'ä tatyíá tukuiiru' laa kajá.

Nu nda kuenta

Laa nikuë ndii:

Tyityö lashu'ú tsa nu ntsä'ä ndoo kityi, nu nda nu tiijĩ'inaló'ḡ tukuiru' tsa' nu 'nëna.

Laa ndiina:

Kuinyä'äsä'á tsa nu nchakui nu nda kuenta ndoo kityi tsa' nu ndeletsá'.

Nu 'nëtiiti'

Laa nikuë ndii:

Kityi nu ndyikui tsa' nu chalarikyena le' 'në tiiti'na.

Laa ndiina:

Nu 'nëtiiti' nu nakuë: Tukui ntsä'ä nane' chu ki'yü. Kilyitu'.

Nd

Ndee kityi nde

Laa nikuë ndii:

Laka' kityi nu shi ndusä'ä chu ndejnyä tsaka kityi shi ndetsa' tukui tsa' ntsu'u ndoo tsaka kityi jĩ'i.

Laa ndiina:

Shi nakuë ndee kityi nde, ndoo kityi jĩ'i nyatë kusu' bii' kuatyí' jlyurina laa ntsu'u ndoo kityi nu kinijnyäna.

Ndi'iekuë

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu kiliekuëna ló'ḡ chu'udoona tukuiiru' tsa'.

Laa ndiina:

María ndyi'iekuë chu' laa nikuë chu ngasä'á kityiuá nchatí'.

O

Oso

Laa nikuë ndii:

Nya'në nu ndyiti' lonu ndyika taka nu ndyika tsa metru jlya'ue ndyika tsu' tyikuë, kenä'ä kitsä ndu'u jil'i nu kuea' luányä'ä, jlyu sukuakye, lue ti ndoo, le tyitsa shatä', shi tyikä loshë ndyikataka bi ndaku kishë'.

Laa ndiina:

Le ndenë laa ndyikui ndoo kityi nu ndyikui ü Tukua chu tyá'a tso'o ló'ǫ tsǫka oso.

S

Seyú

Laa nikuë ndii:

Kueá nu ndyisä'ä jil'i tsaka kityi nu nduú koloo nu ndaa nil'i jnyä.

Laa ndiina:

Kityi nu ndetsá' shi takana ló'ǫ shi ngulana ndyikua seyú jil'i Chulyajnyä le' ndyikatesa le nu tsa' minyi nchakui.

Sh

Shi ntsu'lu

Laa nikuë ndii:

Shilaa, ló'ḡ lolaa tasaka tsaka kityi, nu ndekutsä'ä jì'ì nu ná tsatu'ua laa ló'ḡ sha ka'á.

Laa ndiina:

Tyanä shi ntsu'lu tsa' shi nikuë ndii tsa nu shi laa.

Shityi tyie'

Laa nikuë ndii:

Shityi' nana' nu ndyukua ló'ḡ ndyika tyie' ló'ḡ shityi.

Laa ndiina:

Ndoo kityi nu ku'yani'ina ntsä'ä nu kaja' tukuá kaja shityi tyie'.

T

Taa

Laa nikuë ndii:

Nu taana kityi nu sä'á jlyani ló'ḡ tsä ló'ḡ kuea' nu nkyá.

Laa ndiina:

Nu kityi nu taaü ndii nu sä'ä tsä'nu ná sa'në nkyá jì'ì.

Taarikye

Laa nikuë ndii: Tsa' taarikye luena.

Laa ndiina: Emiliano nga taarikye lueyu lyakua ná tsatu'ua laa tsa nu kuä tyi'i ló'ǫ nu kajnyä tyi'i bi laa ka'á nu nashií kuä nashi'í kajnyä ti'i.

Ts

Tsa kuekú tsá'

Laa nikuë ndii: Tyityö tu'uatasa' nundyikui tsaka tsa' nu nchati'na.

Laa ndiina: Chu nyatë kusu' 'nëtsä'äyu tatyia tsa kuekú nu leeru' ngata nyä'ä ngusä'ä.

Tsa lashu'ú tsä'ä

Laa nikuë ndii: Tsalashu'ú tsa' nu tyityö lashu'ú tsä'ä ntsu'u jil'i le' ka kana katsä'äna tsa tsa' nu nchati'na.

Laa ndiina: Nyä'äsä'äna tsa lashu'ú tsä'ä ndoo kityi jil'i nyatë kusu'.

Tsa ndyijia

Laa nikuë ndii: Shi yunajnyä nu kijiaü tukuiiru' tsa' ndyijia.

Laa ndiina: Kityi nu ndetsa tsa' ndyijia.

Tsa ntsu'u kityi

Laa nikuë ndii:

Tsa ntsu'u tsa tsá'ä nu katsá'äna ló'o kusä'äna tsa ndákui tsá'ä.

Laa ndiina:

Laa tsa' nu nga'nëtsá'äna ndoo tsa ntsu'u kityi tsá'ä na laa MIBES 3 le ta tso'o ngatsä'ä kikuina ló'o kusä'äna shitsa'na.

Tsa sē'ē

Laa nikuë ndii:

Tsa sē'ē tsa sē'ē laa nkyaa tsaka kityi nu nyä'äsä'ä kityi jì'i nyatē kusu'.

Laa ndiina:

Kuinyä'äsä'ä ndoo kityi nu ndetsa tsa sē'ē shi taka.

Tsá' katsá'ä

Laa nikuë ndii:

Laa nu katsá'äna lonu tyu'úna sukuela.

Laa ndiina:

Ndoo kityi nu nchakui' tsa' katsá'ä nu kikuina shitsána ló'o tyi'i nu kuä ló'o un kajnyä.

Tsá' nchatsä'ä ló'o shitsa'

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu nda jì'i nu kusä'äna shitsa'na.

Laa ndiina:

Tsa ndoo tsa' tso'o jì'i tsá' nchatsä'ä kusä'ä shitsäa.

Tsa' ndyisha'a nyatë

Laa nikuë ndii: Tsa' nu ndyisha'a nyatë jì'ina ualaru', nu tsaana shi ntsu'u shi kaka.

Laa ndiina: Toné'ējnyä ndutejë kityi tsa' ndyisha'a nyatë nu chótë'ëna nu ketsa'ü tsa' nu ntsu'u.

Tsá' nu nchakuì

Laa nikuë ndii: Tsa' nu kikuiü.

Laa ndiina: Juntá yakui' tsá' nu nchakuì jì'ì kya'a kyéku.

Tsä'ä

Laa nikuë ndii: Tsaka tsä'ä laa tsa sëlë nu tsalashu'ú tsä'ä kityi jì'ì nyaté kusu.

Laa ndiina: Ndoo kityi tsä'ä 1 kityi jì'ì nyatë kusu' ngatsä' ä lolaa nchaa tsaka kityi nu ketsani'ina.

Tsä'ä kueá

Laa nikuë ndii: Tsa' nu 'në tsä'äna nu tyotukuá jì'ina ló'lo tyotyukuá nu kaketa'a laa ndyotyina nu ngatsä'äna ndoo kityi.

Laa ndiina: Nganëketä'ä kityi tsä'ä kueá ndoo tá'ä tukuá 2.

Ty

Tyákye'

Laa nikuë ndii:

Nya'në kitye nu ngatá nyä'ä nu ngá'a ikye, nu ndaku nya'në lue.

Laa ndiina:

Nga'nétsá'ä kuentu j'i'i kiní tyákye' ndoo Kityi shi 'në tsá'äna.

Tya'aló'o

Laa nikuë ndii:

Nyatë nu laa tyá'alaa nyatë nu tsajlyu ntsu'u, shi tukuiiru' nchaka.

Laa ndiina:

Komite nu ndyikui' jnyä ló'o tya'aló'o nu kutukuá tsa ló'o kityi j'i'i nyatë nu taka kya'a kyéku.

I

'në tu'uana

Laa nikuë ndii:

Ta tyi'ina ló'o shitsa'na lonu kikuina.

Laa ndiina:

Lonu ndyikui' nu lee 'në tu'uana, leeru tso'o ndyi'iekuëë.

'nëchakua

Laa nikuë ndii:

Tsa' nu ndaa jì'i nu 'në chakuana ti tsatu'ua a ná tsatu'ua laa kityi nu 'në tsá'äna.

Laa ndiina:

Chu nyatë kusu 'nëchakua ti tsatu'ua laa kityi nu nchaa lónu nchotë'ë nyatë ló'ó kityi nu nchatöö kityi nu ndetsni'i.

En este material encontrarás un listado de palabras importantes que te ayudarán a comprender la lectura y la escritura de nuestra lengua, así como de algunas variantes que se utilizan en otras comunidades. Por lo tanto, se considera de mucha utilidad para una mejor comprensión de los textos escritos.

Ndo kityi nde chajá itsá' nu tyotyukuá jil'í le'le kil'ie kuëë shi 'në tsä'ä ló'lo nu kusä'ä shitsána, laa ka'á lónu chajána itsá' nu ndyitsä'ä la ndyikuina kya'á kyéku shi takana.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA

Kityi ndutetsá luáü

Este programa es público, ajeno a cualquier partido político.
Queda prohibido su uso para fines distintos a los establecidos en el programa.